अर्थो वाच्यश्च लक्ष्यश्च व्यङ्ग्यश्चेति त्रिधा मतः ॥ २ ॥

एषां स्वरूपमाह—

वाच्योऽर्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः ।
व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युस्तिस्रः शब्दस्य शक्तयः ॥ ३ ॥

ता अभिधाद्याः ।

तत्र संकेतितार्थस्य बोधनादग्रिमाभिधा ।

उत्तमवृद्धेन मध्यमवृद्धमुद्दिश्य 'गामानय' इत्युक्ते तं गवानयनप्रवृत्तमुपलभ्य बालोऽस्य वाक्यस्य 'सास्नादिमत्पिण्डानयनमर्थः' इति

यावतां वर्णानामनन्वितैकार्थबोधकत्वमुत केषांचिद्वा । तत्र, नाद्यः । 'सुन्दरस्य देवदत्तस्य धनम्' इत्यादौ विशेषणविभक्तेरनर्थकत्वात् 'सुन्दरस्य' इत्यादिपदेऽव्याप्तेः । नापि द्वितीयः । 'वह्निना सिञ्चति' इत्यादौ सर्वेषामनन्वितैकार्थबोधकत्वाभावेऽपि प्रत्येकं तथात्वसद्भावादतिव्याप्तेः । एवं च पदलक्षणमेवं वाच्यम्—'असमासाङ्गसुप्तिङन्तलोपयुक्प्रकृतिः पदम्' । युगन्तेन केवलप्रकृतेः । असमासाङ्गेत्यनेन 'पितुः स्वसा, जहिजोडः' इत्यादौ पूर्वावयवस्य । 'राजदन्तः' इत्यादौ उभयोरपि । 'प्रकृतिः' इत्यनेन वाक्यमहावाक्ययोर्व्यवच्छेदः । समासावयवस्य पदत्वाङ्गीकारे 'नीलोत्पलम्' इत्यादिपदस्य वाक्यत्वं स्यात् । योग्यतालक्षणघटकपदार्थानाह—**अर्थ इति** । पदप्रतिपाद्य इत्यर्थः । एषां वाच्यादीनाम् । **अभिधया बोध्य इति** । अभिधाजन्यबोधविषय इत्यर्थः । अर्थबोधे शब्दस्य वृत्तीनां च कारणत्वमिह विषयविषयिणोरभेदोपचाराद्बोध्यम् । वास्तवकारणं तु शब्दतद्वृत्तिज्ञानमेव । शब्दस्य प्रकृतेः प्रत्ययस्य च शक्तयोऽर्थबोधे सहकारिण्यो वृत्तयः । अभिधादिशक्तिमाह—**तत्रेति** । अभिधादिषु मध्य इत्यर्थः । **संकेतितार्थस्येति** । संकेतितग्रहविषयार्थस्येति तु नार्थः, संकेतस्याभिधाया अभिन्नत्वेनात्माश्रयापत्तेः । किंतु कोशव्याकरणादिप्रसिद्धस्य मुख्यार्थस्येत्यर्थः । मुख्यत्वं च लक्ष्यव्यङ्ग्यापेक्षया प्रथमोपस्थितिविषयत्वम् । **बोधनात्** स्वज्ञानेन शाब्दबोधजननात् । संकेतग्रहोपायान्वृद्धव्यवहारादीनाह—**उत्तमेति** । वृद्धेन संकेतग्रहवता । प्रयोजकप्रयोज्यभावसंपादनाय उत्तमत्वमध्यमत्वाभ्यां वृद्धयोरुपन्यासः । **तं** मध्यमवृद्धं गवानयनप्रवृत्तं गवानयनगोचरयत्नवन्तमुपलभ्य गवानयनक्रियया अनुमाय **बालः** संकेतग्रहाभाववान् **अस्य** 'गामानय' इत्यस्य प्रथमं शक्तिग्रहात्पूर्वं प्रतिपद्यते इति । अनुमितेन यत्नेन

---

1. सास्नेति । सास्ना गलकम्बलः, आदिपदेन लाङ्गूलककुदखुरादि गृह्यते.

---

१. 'तत्र' इत्यधिकं ग-घ-पुस्तकयोः. २. 'यद्वा' 'द्वौ घटौ' इति समुदायस्य संभेदेनान्यतरवैयर्थ्यमिति न्यायाद् 'द्वौ' इति भागस्यानर्थकत्वेऽपि 'घटौ' इति 'भागस्यानन्वितैकार्थबोधकत्वात्तत्रातिव्याप्तेः' इति मुद्रितपुस्तकेऽधिकः पाठः. ३. 'पदलक्षणमेवं वाच्यम्' इति पुस्तकान्तरे नास्ति. ४. 'अनेन' इति पुस्तकान्तरे नास्ति. ५. 'संकेताग्रहवान्' इति पुस्तकान्तरे.